

STENHUGGEREN

MEDLEMSBLAD FOR JYSK STENKLUB

38. årgang nr. 3

September 2012

Total nr. 137

En køn samling (mest foroven) fra Folkstone

Læs mere inde i bladet om denne og mange andre ture i sommeren 2012

Stenhuggeren: Medlemsblad for Jysk Stenklub

Formand:

Ingemann Schnetler, Fuglebakken 14, Stevnstrup, 8870 Langå 8646 7282
i.schnetler@mail.dk

Medlem af bestyrelsen og redaktør

Søren Bo Andersen, Engdalsvej 65A, 3.tv. 8220 Brabrand 2625 1733
geolsba@sol.dk

Medlem af bestyrelsen og kasserer

Jytte Frederiksen, Myntevej 16, 8240 Risskov 8617 4697
jytte@dichmusik.dk

Medlem af bestyrelsen

Linda Lægdsmand, Lyngevej 55, 8420 Knebel 8635 2740
lindakaj@gmail.com

Medlem af bestyrelsen

Hans J. Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J 8629 5518

Jysk Stenklub:GIRO 1217380, Myntevej 16, 8240 Risskov

Årskontingent:150 kr. for enkeltmedlemmer, 200 kr. for par i 2012

Klubbens hjemmeside: <http://www.jyskstenklub.dk/>

Webmaster: Ingemann Schnetler

Medlemslisten: kan fås hos kassereren.

Klubblade fra andre klubber bedes sendt til formanden.

Indhold i dette nummer:

- Side 3 Minder og tanker, Dolly S. Jacobsen
 Side 4 Annonce
 Side 5 - 12 Referater fra ture : Hyby Fæled/Isle of Sheppy/Helgoland 2012/
 Klubbens sommerudflugt til Hjarnø
 Side 14 Naturskole gør sensationelt fund af højtand
 Side 14 Nye værkstedspriser/Forrygende start på Diosaurekspedition
 Side 16 Geologiens dage 2012
 Side 17 Årets sidste klubtur
 Side 18 Tur til Frankiske Alper i Sydtykland
 Side 19 Foredrag i Svendborg om dyrelivet i og efter istiden
 Side 21 Boganmeldelse
 Side 22 Hvad kan man finde af fossiler på stranden i Aarhus
 Side 26 Sjældent træ fundet på Fur
 Side 27 Stenmesser/medlemskab/Værkstedet
 Side 28 Programsiden

Minder og tanker i forbindelse med Dolly S. Jacobsens dødsfald 10 juli

Dolly døde her i sommer. Hun blev medlem i klubbens første halve leveår for næsten 40 år siden. Fra da af var hun med til at sætte sit festlige præg på vor forening. Herunder mindes Hanne Sønnichsen bl.a. nogle af de ture til Finland, som Dolly var ansvarlig for:

Ved at mindes Dolly helt fra starten kommer jeg straks i tanker om en bogtitel af Jane Åmund: "Dengang det var sjovt". Dolly og hendes mand, Andreas, gik altid med på sjove indslag. Det være i klubben, på ture, og ikke mindst til fester hjemme hos dem selv. Engang syntes Dolly at vore julemøder var lidt for kedelige. Så i stilhed gik de udenfor, lyset blev slukket og ind kom Dres - fromt udseende - i lang hvid kjortel og med lucialys om hovedet og sang med sin gode stemme.

Dolly og Dres havde jo deres arbejde ved det olympiske stadion i Helsingfors. I 1978 kom klubbens første store mineraltur til Finland - takket være Dolly, som havde kontaktet det geologiske museum. Efter sigende var turen prøvekørt, så alt klappede. Afdøde Hanne Kunde var også medarrangør af turen.

Vi startede i Pargas, et stort kalkstensbrud. Desværre udeblev Dollys kontaktperson, så vi ikke kom ind i bruddet, men vi fandt fine små pargasitkrystaller i affaldsbunkerne. Så var vi i Helsingfors med sightseeing og et besøg på det geologiske museum, hvor vi kunne se vore senere fund samt et lille stykke af en sten fra månen 1969. Vi boede på Stadion Vandrerhjem, og Dres lavede her udendørs morgenmad til os.

Derefter gik turen til spektrolit-ejeren i Ylijärvi nær den russiske grænse. Vi kunne købe både rå og slebne sten. Så var der det næste stop i Outokumpu, hvor der var den grønne chromdiopsid i overflod. Det kunne være med krystaller og til tider med et kraftigere grønt mineral, som var granatvarianten uvarovit. Næste stop var Haapaluoma, hvor der var mængder

af røde turmaliner. For at det ikke skulle være mineraler alt sammen, var der et uventet besøg ved et kloster.

Til septembermødet laver jeg en udstilling med de fundne mineraler m.m., så vi sammen kan se og mindes nogle af de gode mineralture, der også var ”i gamle dage”. *Hanne Sønnichsen*

Jeg selv mindes også Dolly som et elskeligt, sjovt og lidt ”skævt” menneske – hurra for folk, der sådan tør give af sig selv. Mit første foredrag i klubben, inden jeg blev medlem, var vistnok i 1976, og da jeg dengang ikke drak rødvin, blev mine anstrengelser i stedet belønnet med en stor dåse ”grusisk te” – jeg må indrømme, at jeg i begyndelsen ikke helt var klar over, at Grusien var den stat, der nu kaldes Georgien – men teen var fin-fin. Senere besøgte jeg hende og Dres hjemme på Augustenborggade, og Dolly deltog også flittigt i de par sæsoner, hvor vi afholdt fossilaftener. Så selv om hun havde lagt ud med mineralerne, gik hun efterhånden også over til at samle fossiler. Det sidste års tid eller halvandet så vi ikke så meget til hende, ellers havde hun været en hyppig gæst på klubmøderne. Det er svært ikke at få et smil på læben, når man mindes Dolly. Tak, siger *Søren Bo Andersen*.

Announce:

Brugt slibemaskine med 1 tromle sælges.
Maskinen er en gave fra Annie Hildebrandt
og sælges for 500 kr. til fordel for klubkassen.
Kontakt Hans Mikkelsen 8629 5518 eller 4054 3902.

På stranden ved **HYBY FÆLLED**, Fredericia april 2012

I vores lille opdyrkede og tæt bebyggede land udgør de militære arealer mange steder rigtig gode åndehuller for dyr og planter. Trods militærets hårdhændede brug giver den aftalte naturforvaltning mange af dem mulighed for et dyre- og planteliv, som ikke får plads i resten af landet. Skrænterne neden for det militære øvelsesareal på Hyby Fælle i Fredericia ligger ubeskyttede hen, så ler og sand skrider, som det nu vil - til glæde og besvær for samlere af både fossiler og mineraler. Længere ude mod på Trelde Næs er nedbrydningen forsøgt dæmpet med høfder, men det plastiske ler er ikke sådan at tømme. I løbet af vinteren sejler adskillige træer ud på stranden ofte stående på store lerøer.

Siden loven om Danekræ blev vedtaget i 1989 har Trelde Næs kunnet levere 59 fund til listen: fisk, træ med pæleorm, krebsdyr, skildpadder, fugle, hvaler, krabber, søknælere, hesterejer og hajer. Det indtager således en fin tredjeplads efter Mors og Fur. Det fossilrige Lillebæltler og dygtige samlere må dele æren for de mange danekræ.

Midt i april måned mødtes 22 af Jysk Stenklubs fossilsamlere på den kendte parkeringsplads ”ved surferne” i Fredericia for at tage hul på sæsonens klubture. Der var gamle garvede folk, og der var helt nye medlemmer med friske sultne øjne i flokken, så det tegnede godt.

I roligt tempo fordelte deltagerne sig hen langs stranden, så langt det nu lod sig gøre for det udskredne plastiske ler. I løbet af vinteren er en lind plaskende grød af ler dryppet ned over skrænterne, og større klumper er væltet ud og blevet dækket af sand. En sær blød fornemmelse under fødderne afslører sådanne steder, som kan blive ret ufarbare. Så er det godt ”at kende en ven”.

På stranden ligger der foruden mange baltiske blokke både flint og kridt. Et par pæne søpindsvin blev der da også fundet. Men det er først og fremmest de eocæne blokke fra Lillebæltleret, der er specielle for stedet. Som dagen skred frem blev der fundet adskillige højtænder, mange forskellige sporfossiler, hajhvirvler, enkeltkoraler og silkespat i pæne stykker. Lidt ud over det sædvanlige var dels en diskosformet knogle (foto) og små pyritstumper med et mønster som blev sammenlignet med salmiakpastiller eller pepitatern (foto). Selvom mange af os har samlet pyrit på Trelde Næs kunne ingen minde at have set noget lignende.

Det diskosformede fossil viser sig at være aftrykket af en hajhvirvel, hvor selve knoglen var timeglasformet med dybe hullheder.

Pyritfossilerne med mærkelige aftegninger. De fleste er soliljestilke, de sære mønstre er tilsyneladende forvitring af særligt svage dele af stilkens struktur.

Det er dejligt at komme hjem fra en tur med et mysterium. I det her tilfælde troede vi, at det var løst, da vi i Wienberg Rasmussens "Lower tertiary crinoidea, asteroidea and ophiuroidea ..." fandt tegninger af slangestjernearme. Det kunne være sjovt at høre om lokale samlere har fundet sådan nogle.

Tak til Linda og Kaj og Hans fordi de gav os en god dag.

Løver af Ignaberga Kalksten

P.S. Næste gang vi kommer til Fredericia, skal vi lige et smut omkring Fredericia Vold, hvor de to løver, der i sin tid sad på Købestævnets facade, efter en grundig restaurering nu står opstillet. De er nemlig hugget i Ignabergakalksten. Til trods for, at det er en noget porøs sten, har de overlevet uden dørs ophold siden 1916. Det er ikke så få af de kendte fossiler fra Ignaberga, man kan hilse på ved at gå rundt om de grumme løver.

Jytte Frederiksen – fotos i artiklen, Jytte Frederiksen og Arne Dich.

Isle of Sheppey - maj 2012

Planlægning af en fossiltur til England er et kunststykke som Linda har udført rigtig mange gange. Kjeld skal kunne køre, lavvande og dagens lyse timer skal falde sammen, logi og færge skal bestilles. Priser skal holdes nede. Mapper med oplysning om turens forskellige lokaliteter hører også med til de utallige enkeltheder der gør sådanne ture til en udsøgt fornøjelse. At en af os inden afgang mistede sin bagage bortset fra støvler, værktøj og overtrækstøj, at det blæste stygt på Warden Point, at natlige regnbyger gav London-leret konsistens som margarine var ubetydelige detaljer, som så rigeligt blev opvejet af de gode oplevelser:

Der var de hujende Chelseafans på det gode madsted The Playa Free Inn. Og Rob Russell, der nede ved Fairlight kom kørende for at vise os sine to flotte *Lepidotes* fisk. Som beskyttelse under transporten havde han klodset dem op med konens stilettsko. Prioriteringen virkede rimelig. Der var kaninerne, flagermusene og alle gårdens dyr. Og ham, der havde klæbet gule badeænder overalt i sin lille bil. Og endelig var der besøget hos Fred Clouter, hvis bøger om Sheppeys fossiler mange af os har haft glæde af i flere år. Trængt sammen i hans lille kontor fik vi lov til at se og føle på de mange pragtstykker, som vi kendte fra hans bøger. Det skortede ikke på gode råd om konservering både af pyritbefængte fossiler og af de perlemorsskinnende ammonitter fra bl.a. Folkstone. I løbet af de 12 dage turen varede, besøgte vi fortrinsvis lokaliteter med det eocæne London-ler. Således ved Walton-on-Naze, hvor der desuden ligger et

*En lille nautil fra
Warden Point*

lag med talrige snegle og muslinger kaldet The Red Crag fra Pliocæn. Fra London-leret fangede vi hjattænder og hvirvler, forstenet træ med pæleorm og knogle. Venstresnoede konksnegle, brachiopoder og muslinger og snegle fra The Red Crag.

Næsegrus beundring ved Warden Point

På Isle of Sheppey blev det til flere besøg på strækningen fra Warden Point til Minster, bl.a. fordi det var muligt at klatre ned på stranden neden for Connetts Farm. Efterhånden lå en anselig samling af frø, snegle, muslinger og brachiopoder, hjattænder og rokkehvirvler og knusetænder, en stump slange-stjerne, et stykke søstjerne, og en nautil til tørre i husene. Gipsdruser så man også.

Fairlight med de gule kridttidsformationer og den druknede skov fra ældre stenalder blev en smuk eftermiddagsoplevelse. Enkelte plader med ferskvandsmuslinger og en krokodilleplade blev dagens høst.

Efter en klassisk Sunday roast fik vi serveret lysegråt kridttids-ler ved Folkstone. Vi pillede ammonitter (se forsidefoto), belemnitter, brachiopoder, enkeltkoraller, krabbekløer, sø- og hjattænder mens eftermiddagen gik og vandet steg. En dejlig søndag.

Også Herne Bay er en London-lerlokalitet. Selvom det kun var normalt lavvande, bragte vi et pænt antal hjattænder og en enkelt havenglemund med derfra. Koncentration er påkrævet, hvis man skal gøre fund, men vandet kommer hurtigt tilbage på så flade lokaliteter som her. Seasalter ved en lavvandet bugt med farvestrålende badehuse var et nyt bekendtskab. Vi traskede mange

meter ud over plæver og begyndte at lede efter de lysebrune konkretioner, som skulle rumme fossiler. Efter et par timers ophold under en skiftevis truende sort og strålende blå himmel mødtes vi og gjorde fundene op: foruden svampe fra flinten havde vi en nautil, krabber, hummer, hjattænder og en stor hvirvel.

Ved Burnham-on-crouch fik vi igen brug for den indøvede samleteknik med næsen helt nede i sandet. Resultatet var da også et par eksemplarer af tanden fra den haj som har lokalitetens navn, *Weltonia burnhamensis*.

Efter en hyggelig og aldeles begivenhedsløs sejllads hjem over det sunkne Doggerland skiltes vi for at komme hurtigt hjem og pakke ud. Og hvis det jævnligt ringer for Lindas ører, behøver det ikke være tinitus, det kan lige så godt være fordi nogen af os igen snakker om de mange glæder, hun har givet os med den tur. På alles vegne vil Arne og Jytte sige tak for 12 dejlige dage. Fred Clouters fossiler kan ses på hjemmesiden med adressen

www.sheppeyfossils.com

De omtalte lokaliteter er beskrevet på www.ukfossils.co.uk

En del af de indsamlede fossiler vil kunne ses, når sommerens fund vises frem på klubbens septembermøde.

Jytte Frederiksen og Arne Dich

Frø m.m. fra Isle of Sheppey

Helgoland 2012

Nord for Ejderen strakte sig for 4500 år siden en halvø langt ud i havet. Al- leryderst ragede en rød sandstensklippe og en hvid ditto op. Siden blev halv- øen delvist dækket af vand, så kun den røde og den halvt så høje hvide klippe stod tilbage. Vind og vejr nedbrød både den røde sandsten og den hvide kalk, og en kraftig kommerciel udnyttelse af kalken fra engang i 1600-tallet fjerne- de så store mængder, at der i 1720 blev slået hul i den sidste forbindelse mel- lem de to klipper, som blev til øen Helgoland og øen Die Düne.

En snes mennesker fra Jysk Stenklub har igen i år været på Helgoland. Vejr- udsigten var ikke den bedste, men regntøjet er jo opfundet, så det skulle ikke spolere turen. Og alligevel blev det vandet, der satte en kæp i hjulet.

Da vi ankom til havnen i Büsum forkyndte et skilt ved færgen, at der ikke blev nogen afgang den dag. Der var ikke vand nok til at sejle på. Vi blev kørt til kurbyen Bad Bramstedt midt i Slesvig-Holsten. Hele 6 år løber gennem byen, som derfor kan opvise i alt 25 broer. Det er gammelt dansk land, og herfra kom den gamle Christian den fjerdes sidste kone tjenestepigen Vibeke Kruse, som han tog til selskab da han havde smidt Kirstine Munk på porten. Dels fordi hun havde lukket sovekammerdøren for ham, dels fordi han ikke troede på, at det seneste barn var hans.

Næste dag gik det af sted til Büsum igen, der var vand under kølen, og vi an- kom i solskin. En rundtur på øen – på gåben eller med de små eldrevne køre- tøjer - hører sig til både for 1.gangsbesøgende og for veteraner. Linda var med på gåturen ud til fuglefjeldet, så hun måtte give de nye lidt guidning. De foregående år har Frørup rejsers guider fortalt begejstret om øens historie og natur, men det kneb det med i år. Dagen sluttede på bryggen, hvor Kaj efter lidt pres fortalte om sine besøg på øen, da han fiskede fra Esbjerg.

Kl. 8 næste morgen stod den første gruppe ved færgen over til die Düne. Op ad formiddagen trodsede flere vejret, og trods kraftige byger og blæst fik vi alle en god dag på stranden. Masser af sæler og fugle. Lidt fossiler som østers og brachiopoder, svampe og ormerør. Masser af rød flint. Strandkurvene stod næsten tomme. men til gengæld var der fuldt hus i strandcafeen med

brugte bøger og tapet af Chivas Regalkartoner. Strandskaderne lod sig fodre i døren, og menneskene rykkede hyggeligt tæt sammen.

Afrejse klokken 16, så vi har næsten en hel dag at gøre godt med. En har ikke været ved fuglefjeldet endnu, så der må vi ud selv om det blæser så voldsomt, at sulerne mere end en gang bliver tvunget til at afbryde landingen og forsøge igen. Organiserede ture til fjeldet er aflyst, for små eller svage mennesker kan ikke stå fast i det vejr. Nede i byen foran

elevatoren rykker et par af byens børn ud med tæpper og udvalgte fossiler hentet op af vandet nord for Dünen af den enes bedstefar. Et gensyn med Hans Stühmers flotte samling af Helgolandfossiler, og det fine Aquarium, hvor en dygtig ung pige fortæller om dengang søhestene forspiste sig og lå som livløse på akvariets bund i flere timer, mens man febrilsk forsøgte at finde årsagen til elendigheden, som viste sig at være en rundhåndet praktikant. Det var sjovt at besøge øen igen og opleve, hvor vanskeligt det er at planlægge når vind og vejr er de stærkeste.

Helgolands karakteristiske røde sandstensklippe.

Det er ikke alle, der frivilligt vil hjem igen.

*Tak til jer alle for godt selskab.
Fra sæde nr 33 og 34.*

Klubbens sommerudflugt til Hjørnø, lørdag 30. juni

Hjørnø, i munden af Horsens Fjord, var os umiddelbart ukendt. Alrø, øen nord for i fjordmundingen, havde vi besøgt nogle gange via dens dæmning, og ud over flade veldyrkede marker og almindelige bondehuse og –haver huskede vi intet særligt fra besøgene. Men en ø bliver jo straks på forhånd interessant, når Linda og Jytte peger den ud som mål for et klubbesøg. På ”nettet” kunne man om Hjørnø læse om usædvanlig mange seværdigheder på en ø af kun 3,2 km² størrelse: ”en oversvømmet boplads fra Ertebølletiden, 10 skibssætninger fra Vikingetiden, en minikirke fra omkring 1500, en mega koloni for hættemåger, mange rastende vadefugle, en stor, kraftigt ynglende harebestand, en campingplads, der i 2007 blev kåret som Danmarks hyggeligste, lerede kystskrænter med digesvalers redehuller...”

Dagen viste sig velvalgt for denne sommer med kun en enkelt byge, hurtigt afløst af sol over den smukke fjordmunding og de frodige marker med tumlende ungharer. Turens glade 24 deltagere var jo en kraftig kontrast til ungharnerne, men ellers livlige og nysgerrige, sultne og tilpas tørstige. Det gav sig udtryk ved en lydelig optimistisk frokost med velvalgt smørrebrød og dåse-drikke i campingpladsens fint restaurerede svine(?)stald. Her som på andre relevante lokaliteter var foto(og meget mere)-Arne hyggeligt og diskret på spil.

Den korte tur langs ”Ertebølle-stranden” før frokost havde vist, at de ellers fossilprogrammerede klubøjne også var vågne for strandkål og andre spiselige vækster samt flere næsten arkæologsikre indskyllede flintflækker.

Næste programpunkt var place-ring hofte ved hofte, skulder ved skulder, en face den anden deltager halvdel, på en traktor-trukket og stærkt modificeret kreatur-vogn, som gav associationer til den, der hentede Marie Antoinette til skafottet under den franske revolution. Campingfater var en god chauffør og for-

Transport øen rundt med anstand

tæller på turen rundt til Hjarnøs seværdigheder, i det beskedne omfang de kunne nås med det store køretøj. Kirken med det fine vikingekirkeskib, det fine orgel og kirkegården så vi, men hættemågekoloni og stensætninger var desværre ikke inkluderede. Trøsten herfor var, at vi tilbage i svinestalden blev beværtet med Lindas farligt lækre bradepandekage med ingefær og citron i glasuren + den oplivende klubkaffe.

Men klubbens indgroede tendens til at søge imod faste og mere uforgængelige effekter, såsom sten og fossile levn, fornægtede sig ikke: ”NU til stranden!!!” Sydøstkysten, med dens lave lerskrænter og digesvalers redehuller, blev vagt som mål. Og solen varmede, da vi få øjeblikke senere igen, til undren for hættemågerne, som en mærkelig gruppe ø-fremmede, stod og så ud over et blåt Kattegat imod øst til Endelaves og Æbeløvs lave profiler. ”Hov, Kaj er allerede på vej ud over stranden!”, så vi fulgte efter i håb om at finde, hvad Kaj måtte overse. Ja, hvad mon? Vi blev vist ikke skuffede! På stranden lå, hvad Jytte og Arne ved tidligere besøg havde fundet og husket: mange rustbrune konkretioner, der viste sig at indeholde talløse mikroolith, fossile muslinger, enkelte snegle og ?? fra Oligocæn. Der blev fundet andre sager, bl.a. et smukt eksemplar af kridthavsvampen i flint, *Meandrospongia*, som jeg selv længe og uden held har søgt efter, samt et velvoksnet sporfossil efter en stor trilobits trampen hen over havbunden, tolket af en stenhandlers bedste, løsslupne fantasi. I øvrigt henvises til fotos bl.a. fra denne vellykkede Hjarnøvandring.

Mulighed for at strække lidt ud efter traktor-turen

Hjemtur som udtur prægedes af bedste humør, den lille færge, der sejler ca. 25 gange i døgnet var en god oplevelse. Forsinkelse i en lang motorvejskø på

Naturskole gør sensationelt fund af hajtand

En ganske almindelig udflugt med naturskolen udviklede sig til lidt af en naturhistorisk sensation for 3.b og 3.d fra Hedensted Skole.

Foto: Naturstyrelsen.

Megatand. Den forlængst uddøde kæmpehaj med navnet megalodon, der betyder kæmpe-tand.

Mellem forstenede muslingeskaller og sneglehuse dukkede en kæmpe hajtand frem fra skrænterne ved As Vig mellem Horsens og Vejle fjorde, da Hedensted Skole var på tur.

Tanden er nu vurderet af eksperter på Geologisk Museum i København, og eksperter vurderer, at tanden efter alt at dømme stammer fra kæmpehajen megalodon, der svømmede rundt i de danske farvande for omkring 20 millioner år siden.

Det er kun tredje gang i danmarkshistorien, at man har fundet en tand fra megalodonen, der er den største hajart verden har kendt til. Med en længde på op til 14 meter og en vægt på op til 25 tons var megalodon noget af en dræbermaskine, når den svømmede rundt i de forhistoriske farvande.

Tanden, der blev fundet, har siddet i hajens overmund og måler seks centimeter i bredden og mellem syv og otte centimeter i længden. Roden er væk,

men kronen er utroligt velbevaret med små, tydelige savtakker, der kunne flænses byttet.

Skrænt skal nu undersøges grundigt

Efter samråd med Geologisk Museum vil naturskolen nu iværksætte en systematisk gennemgang af skrænterne ved As Vig.

De lokale skolebørn skal være med til at lave forstadierne til et videnskabeligt studium af skrænterne, hvor der over årene er fundet en del mindre betydelige højtænder.

Naturstyrelsen har på naturskolen en række effekter fra naturen, men højtanden er så sjælden, at den skal nå et bredere publikum. Derfor leder naturskolen nu efter et sted, hvor tanden kan blive udstillet for offentligheden.

Yderligere oplysninger:

Naturvejleder Mads Edvardsen, Naturstyrelsen i Trekantsområdet,
tlf.: 2540 8580, e-mail: maedv@nst.dk

Fra <http://www.naturstyrelsen.dk/Nyheder/2012/Hajtand.htm>

Ændring af værkstedspriser

Som det blev varslet på generalforsamlingen, vil der gældende fra nu være lidt forøgede priser for at benytte værkstedet. Materialer, bl. a. slibesliver m.m bliver hele tiden dyrere.

Nye priser: **Brug af slibeværksted 20. kr. pr. gang**

Brug af sølvværksted 10 kr. pr. gang

Forrygende start på dinosaurekspedition

Læs mere om ekspeditionen på:

www.dinosaurekspeditionen.dk

Se billeder på

www.facebook.com/moensklint.dk

Arrangementer/ekskursioner

Geologiens dage 2012

Lørdag den 22. september kl. 10.00 - 13.00 arrangerer Jysk Stenklub en ekskursion til Dalbyover Kalkbrud.

Mødestedet er parkeringspladsen ved Dalbyover Kirke,
Tinghøjvej 8A, 8970 Havndal.

Der er gode muligheder for at finde fossiler fra Danien, især er søpindsvinet *Echinocorys sulcatus* almindeligt.

På Jysk Stenklubs hjemmeside

http://jyskstenklub.dk/dalbyover_kalkbrud.htm

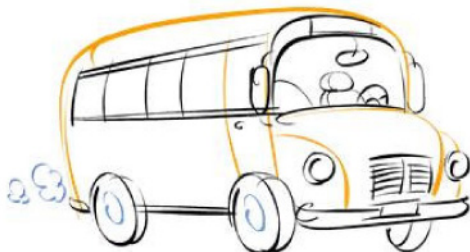
kan der ses mere om lokaliteten.

Turpris ca. 175 kr.

Der køres i minibus kl. 09.00 fra PS biler, Søren Frichs Vej 47.

Tilmelding og betaling senest d. 08.09. v/ Linda Lægdsmand,
tlf: 8635 2740, mobil 5051 0055 el. mail: lindakaj@gmail.com

(Nordea, reg. nr: 1905 konto: 8890653554)

Årets sidste klubtur søndag d. 21.10.

I år slutter vi af med en tur til Moler-museet (Mors), hvor der udstilles flotte fossiler fra den oligocæne og miocæne periode - med fund udelukkende fra lokale lokaliteter.

Udstillingen har titlen: Krabber og konkylier
(se Stenhuggeren April - side 26)

Derefter er det lidt usikkert, hvordan dagen skal forløbe.

Hvis vejret og føret tillader, går vi på jagt i moleret.

Alternativt vil vi køre til Ræhr grusgrav syd for Hanstholm.

Turpris incl. museum 350 kr

Der køres kl. 08.15 fra PS biler, Søren Frichs Vej 47.

Tilmelding og betaling senest d. 08.09. til Linda Lægdsmand

tlf: 8635 2740 / 5051 0055 eller mail: lindakaj@gmail.com

Nordea reg. nr: 1905 konto: 8890653554 - husk reference:

Fornavn og destination.

Er det noget med en tur til: Frankiske Alper i Sydtyskland ????

September 2013

I oktober 2011 kørte Kaj og jeg til Pottenstein i Bayern sammen med vores tyske fossilvenner, Anke og Klaus fra stenklubben i Norderstedt.

Formålet var at besøge nogle interessante Jura-lokaliteter. Det blev en dejlig uge med skønne naturoplevelser, museumsbesøg og gode fund, såsom: svampe, brachiopoder, snegle, belemnitter, søpindsvin og ammonitter m.m.

Og nu til sagen:

En sådan tur kunne godt gøres i klubregi, og jeg er villig til at forsøge at arrangere en 8-9 dages tur sidst i september 2013.

Prisen kan jeg selvsagt ikke beregne endnu, men vil tro at den bliver på ca. 4000 kr, alt afhængig af hvilket logi vi kan få.

Først må jeg vide, hvordan tilslutningen til en sådan tur vil være.

Vi vil køre i minibus med egne chauffører (ca. 1100 km)

Der bliver med en overnatning på hotel på både ud-og hjemrejsen.

De første 8, der tilmelder sig, er sikre på deltagelse.

Bus nummer 2 kører kun, hvis yderligere 8 personer melder sig.

Ring til Linda Lægdsmand for yderligere information eller forhåndstilmelding:

Tlf: 8635 2740 / 5051 0055 eller mail: lindakaj@gmail.com

Annonce

Foredrag i Svendborg 20. september om dyrelivet i og efter Istiden

Titel: "Alt er kun en overgang"

Foredrag ved Lektor emeritus, dr.scient. Kim Aaris-Sørensen

Torsdag d. 20. september kl. 19-21

på Naturama i Svendborg

I efteråret inviterer det naturhistoriske museum Naturama i Svendborg til fem inspirerende foredrag. I september besøg af lektor ved Statens Naturhistoriske Museum, Kim Aaris-Sørensen. Istidens fauna var rig og mangfoldig, hvilket de mange velbevarede fossiler fra denne periode vidner om. Fra enkelte knogler og komplette skeletter til dybfrosne kadavre. Fra mammutter og dværgmus til grønlandshvaler og delfiner. Kim Aaris-Sørensen fokuserer i foredraget på ændringer i pattedyrfaunaen i det sydiskandinaviske område gennem overgangsperioden fra ca. 17.-10.000 år før nu. Ved hjælp af nye fund, nye dateringer og revurdering af gamle fund fortæller han, hvordan klimasvingningerne styrede gentagne kolonisationer og bortdøen og hermed ændringer i artsrigdom og artssammensætning. Få et biologisk-økologisk bud på, hvad der skabte istidsfaunaen, og hvad der gjorde det af med den.

Foredragspris: 75 kr. inkl. kaffe og kage. Billetter kan reserveres på telefon 6221 0650 eller købes i billetsalget på Naturama, Dronningemaen 30, 5700 Svendborg.

Se i øvrigt evt. www.naturama.dk

Anku Silver and Stones ApS

er flyttet til nye lokaler (i nabohuset til den gamle forretning)
Godthåbsvej 128, 2000 Frederiksberg.

Vi er leveringsdygtige i:

Maskiner og materialer til stenslibning - Værktøj, maskiner og tilbehør til guld/sølvsmedearbejde - Metaller, kæder, fagbøger, monteringsmaterialer, gaveæsker - Knive, materialer, træ o.a. til knivmageri - Halvfabrikata som vedhæng, låse, øskner, fingerringe m.m. - Facetslebne sten, cabochoner og indfatninger hertil - Perlekæder samt enkelte perler - Stenkæder samt enkelte sten - Gaveartikler, smykker og meget andet

Hjemmeside: www.anku.dk med link til www.anku-netbutik.dk
Åbningstider: Tirsdag - onsdag - torsdag: 11-17.30 eller efter aftale.

Med venlig hilsen

ANKU Silver and Stones ApS - Godthåbsvej 128
2000 Frederiksberg tlf.: (+45) 3887 4170
mail: anku@anku.dk

Boganmeldelse

Forfattere: Annette og Jens-Ole Paulin

Titel: Felix og det mystiske fossil

Forlaget Vingholm. Website: www.fossil.vingholm.dk

Felix og det mystiske fossil er en bog for børn (lix 18). Det er en inspirationsbog for den opvoksende generation. Den handler om fascinationen og glæden ved at finde fossiler og lære lidt om fortidens dyreliv – pakket ind i en 12 årigs hverdagshistorie fra det moderne liv med både børns skilsmiseproblemer, lidt mobning, livet med mobilen og ulysten til det, der er ukendt.

Den geologiske del af bogens historie foregår i det 63 millioner år gamle koralrev i Faxe. Stedet beskrives, og der fortælles lidt om fortidens havbund og om dyrene der levede og svømmede der. Der fortælles, hvordan man ”banker fossiler ud” med hammer og mejsel, og begrebet ”danekræ” er meget i centrum.

Bagest i bogen i afsnittet ”Fakta om fossiler” er der et efterord om Faxe og om geologien af Geomuseum Faxes museumsinspektør, Jesper Milan. Der er også en liste over geo-museer i Danmark og ikke mindst over det værktøj, det er godt at have med på fossiljagt.

På bogens egen hjemmeside, www.fossil.vingholm.dk er der mange flere oplysninger for børn og andre fossil-interesserede, bl.a. gode steder på nettet og web-adresser på mange af landets stenklubber.

Anskaffelse af bogen kan ske i henhold til det, forlaget selv oplyser til vores forening: ”Forlaget giver en særpris til foreningens medlemmer. Bogen koster normalt 167,50 kr. Men medlemmer af jeres stenklub vil kunne købe den nye børnebog med særlig rabat: 98 kr. + porto (20 kr.), hvis de bestiller direkte hos forlaget. Desuden vil eksemplaret blive signeret af forfatterne. Tilbudet gælder i hele 2012, også ved bestilling af flere bøger pr. medlem.” Forlaget Vingholm I/S, Spurvekrogen 3, Kindvig, 4735 Mern. Tlf. 5599 4344.

Anmelderen hilser alle formidlingstiltag velkommen, således også denne bog for børnene. Det ville være herligt, hvis det, som sker i bogen af og til, kunne betyde, at naturoplevelser pludselig bliver mere interessante end den stadige besættelse af mobilen. Min personlige holdning er helt på linje med bogens afsluttende sætninger: ”På en måde er ting og mennesker ens, tænkte Felix. De er meget mere spændende, når man ved noget om dem.”

Søren Bo Andersen

Hvad kan man finde af fossiler på stranden ved Aarhus?

Blokkene med fossiler i denne første lille artikel kommer fra stranden ved Aarhus og stammer fra tidsperioderne Kambrium, Ordovicium og Silur.

BLOKKE FRA KAMBRIUM

De kambriske blokke er repræsenteret af f.eks. sandsten med *Skolithos* (et sporfossil) og *Syringomorpha* (ligeledes et sporfossil) og stinkkalk, antrakonit, der ved slag udløser en duft af olie/benzin. Antrakonitblokke fra Øvre (Sen) Kambrium kan indeholde trilobitarten *Agnostus pisiformis*.

Syringomorpha nilssoni

Dette sporfossil kan bestå af op til 27 parallelle gange i et lige mønster, ligesom strenge på et blad. Fossilet stammer fra det nederste Kambrium og har været et problemfossil, som først blev beskrevet som et plantefossil, måske en *Cordaites*. I dag anses det som mest sandsynligt, at det er sedimentspisende organismer, som f.eks. orm, der har lavet disse mønstre. *Syringomorpha* giver direkte navn til den såkaldte Syringomorpha-sandsten. På strandene ved Brantevik syd for Simrishamn i Skåne kan man ganske godt betragte sporene sammen med andre i den der blottede nedre kambriske sandsten. De enkelte gange er ca. 1,5 mm i diameter.

Agnostus pisiformis

Denne lille blinde trilobitart stammer fra Øvre Kambrium og optræder hyppigt i stinkkalk, antrakonit. Hovedskjoldet ligner haleskjoldet næsten til forveksling, men har dog en fure forrest på skjoldet (se fossilet nederst til venstre på fotoet med *Agnostus pisiformis*). Skjoldene kan være fra 2-5 mm store.

Disse blokke har en alder fra 540-488 mill. år og er de ældste fossiler man kan finde som løsblokke. *Skolithos* sporfossilierne forekommer i flere farvevarianter fra grønlige/gule sandsten til lys brunlige med lilla spor f.eks. med arten *Skolithos linearis*.

BLOKKE FRA ORDOVICIUM

I blokkene fra Ordovicium er der blæksprutter, trilobitter, snegle og brachiopoder. Blokkene, der stammer fra Ølandsområdet, kan deles op i henholdsvis grå kalksten og rød kalksten, og man kan finde blæksprutteslægtene *Orthoceras*. og *Endoceras*. I den grå kalksten kan ligeledes findes snegle af flere forskellige arter.

Trilobitter

Følgende slægter er fundet: *Iliaenus*, *Asaphus* og *Chasmops*, både som haleskjold og hovedskjold (hudskiferester) og som komplette eksemplarer.

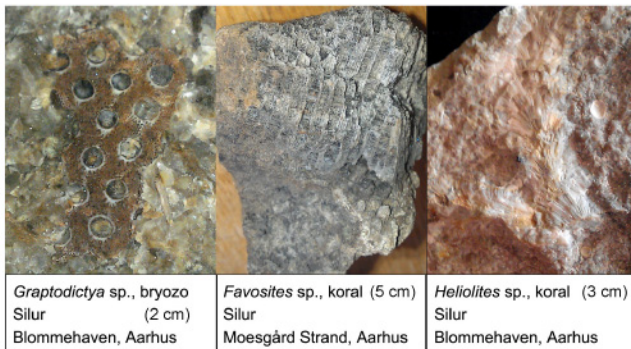
		
<i>Iliaenus</i> sp., trilobit (6 cm) Ordovicium Blommehaven, Aarhus	<i>Asaphus</i> sp., trilobit (5 cm) Ordovicium Blommehaven, Aarhus	<i>Chasmops</i> sp., trilobit Ordovicium (3,5 cm) Blommehaven, Aarhus
		
<i>Iliaenus</i> sp., trilobithoved Ordovicium (5 cm) Blommehaven, Aarhus	<i>Asaphus</i> sp., trilobithale Ordovicium (3 cm) Blommehaven, Aarhus	<i>Chasmops</i> sp., trilobithale Ordovicium (2 cm) Blommehaven, Aarhus

BLOKKE FRA SILUR / ORDOVICIUM

Blokke fra Silur kan indeholde alger, graptolitter, trilobitter og koraller, fiskerester, brachiopoder, bryozoaer, ostracoder, snegle, tentaculitter, ormerør, søljljer og blæksprutter.

		
<i>Fenestrella</i> sp., bryozo Ordovicium (2 cm) Blommehaven, Aarhus	<i>Diplotrypa</i> , bryozo Ordovicium (2 cm) Blommehaven, Aarhus	<i>Ptilodictya lanceolata</i> bryozo, Silur (3 cm) Blommehaven, Aarhus

BEYRICHIA-KALK BLOKKE FRA SILUR-TIDEN

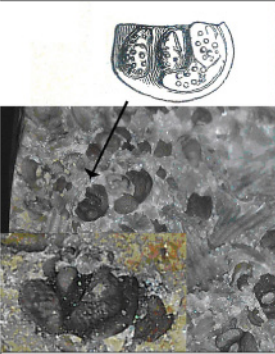

Hvis man starter ved Strandvejen i retning mod Moesgård Strand, kan man ved stranden finde løse blokke, der stammer fra Silurtiden og har en alder på ca. 430 mill. år. De omfatter bla. Beyrichia-kalk blokke. Disse sten kan have en størrelse på 5-10 cm, og de har en grå/blå farve. Til at flække blokkene for af se, hvad der kan gemme sig indeni, kan man bruge en lille bænkhammer, og så er det også rart at have en lup, der forstørrer ca. 10x. Så er man rustet til at se de enkelte fossiler. Nogle er lette at få øje på pga. af farveforskelle, f.eks. fiskerester (Acanthoider), som er brunlige og kan have en længde på op til 5 cm, selv om de fleste fragmenter er fra 5 mm til 2 cm. Af andre fossilgrupper kan nævnes nautiler, snegle, muslinger, trilobitter, brachiopoder, bryozoaer, søliljer, tentaculiter og ormerør.

*Beyrichiakalksten, som den ser ud på stranden.
Et tydeligt kendetegn, når man skal skelne kalksten fra f.eks.
sandsten af samme farve, er ormehullerne, der er boret af
nutidige orme (Diodora) samt små fordybninger, som er aftryk
af brachiopoder fra Silurtiden, og som viser, hvad man kan
forvente også inde i stenen.*

Beyrichiakalken er for det meste meget fossilrig, men fattig med hensyn til artsrigdom. Efter artsindholdet kan man adskille forskellige kalktyper/lag. Den hyppigste variant af Beyrichiakalken er den Egte Beyrichia-kalk: med fossilerne *Nodibeyrichia* og *Kloedenia*, og Protochonetes-kalk med *Protochonetes striatellus*, Nucula-kalk med *Microsphaeridorhynchus nucula*, og Laevena-kalk med *Laevena canaliculata*, en gråbrun dolomit-kalk med fiskerester og nogle enkelte arter.

		
<i>Dalmanites</i> sp., trilobithale Silur (5 cm) Blommehaven, Aarhus	<i>Calymene</i> sp., trilobit (2 cm) hoved (øverst) + hale, Silur Blommehaven, Aarhus	<i>Orbiculoidea?</i> sp., (5 mm) brachiopod, Silur Blommehaven, Aarhus
		
<i>Neobeyrichia</i> sp., ostracod Silur (2 mm) Blommehaven, Aarhus	<i>Protochonetes</i> sp., (1 cm) brachiopod, Silur Blommehaven, Aarhus	<i>Laevena canaliculata</i> , (1 cm) brachiopod, Silur Blommehaven, Aarhus

Til bestemmelse af fossilerne kan anbefales:

Fossilien, Sonderheft Geschiebefossilien Teil 1: Paläozoikum, Frank Rudolph
ISSN 0933-8632, 28 Tavler sort/hvid, 60 sider.

Et nemt lille hefte til bestemmelse af fossiler fra Kambrium-Devon.

Auf Fossiliensuche an der Ostsee, Andrea Rhode Wachholz, ISBN 978-3-529-05420-4.

En fortræffelig bog (på tysk) 267 sider der viser fossilerne, som man finder dem på stranden i ”slidte udgaver”.

Einführung in die Geschiebeforschung af Kurt Hucke. 1967.

God fossiljagt,
Henrik S Jensen

Sjældent træ fundet på Fur

En mange millioner år gammel trærod er fundet på Fur. Og det begejstrer museumsinspektør ved Museum Salling, Bo Pagh Schultz. Ifølge museumsinspektøren er der grund til begejstring over fundet af det sjældne fossil, som er fundet af et par garvede fossiljægere.

Bo Pagh Schultz fortæller:

- Det er en imponerende trærod på cirka 30 kilo. Fossiliet er af nåletræ og voksede et sted i Norden for længe siden. Dengang var Danmark en ilt-svagt havbund, der blandt andet i marine-aflejringer som moleret gemte på stumper af gammelt liv.

Om grunden til begejstringen for netop det fundne stykke træ siger museumsinspektøren:

- Det ekstraordinære ved træstykker som dette er ved-strukturen, da man kan se flotte årringe. En årring vidner om årstider, da træet vokser i vækstsæsonen, men uden for sæsonen står den stille i væksten. Observationen med årringe har videnskabelig interesse, da verden for 55 millioner år siden var opvarmet af drivhusgasser i en periode, inden voldsom vulkanisme for en tid igen kølede forholdene ned.

Bo Pagh Schultz fortæller, at træroden blev fundet af Peter Mortensen fra Fyn og Mette Hofstedt fra Sønderjylland. Begge er kendt af personalet ved det lokale museum, da de tidligere har gjort markante fund i moleret.

Sidste år fandt de således en ifølge den lokale museumsinspektør en flot reje og en perfekt fisk i form af en ulk. Begge dele er udstillet på Fur Museum, hvor seneste fund fra de to fossiljægere også vil kunne betragtes af publikum.

Bo Pagh Schultz fortæller:

- Fossiliet indgår nu i vores udstilling på Fur Museum som endnu en brik i bestræbelserne på at få moleret optaget på listen over naturverdensarv.

Privatfoto

En 30 kilo tung og flere millioner år gammel trærod vækker interesse på Fur Museum.

Stenmesser i resten af 2012 (uden ansvar):

1.- 2. september	Hedenstedcentret, Hedensted
6.- 7. oktober	Hasselagermessen i KHIF Hallen i Hasselager
13.-14. oktober	Næstvedhallerne, Næstved
3.- 4. november	Vissenbjerg hallerne, Vissenbjerg
1.- 2. december	Hamburgmessen, Messehallerne i Hamburg

Ændringer i medlemskabet af Jysk Stenklub

Giv besked, hvis medlemskabet ikke ønskes fortsat. Det sparer foreningen for udgifter og besvær.

HUSK at melde FLYTNING til kassereren. Et postkort til kassereren eller en mail (til jytte@dichmusik.dk) sikrer, at Stenhuggeren kommer frem uden forsinkelse.

Kassereren

Værkstedet på Skt. Anna Gade Skole: Åbningstider

v/Hans Jørn Mikkelsen, Kjærslund 18, 8260 Viby J.	8629 5518
Tirsdays kl. 16.00-19.00 slibning v/ Helge Skajaa.	3040 0003
Torsdays kl. 19.00-22.00 slibning/sølvarbejde.	
Holdet lukkes indtil videre.	
Onsdag kl. 19.00-22.00 (kun efter aftale).	8615 4613

Husk af hensyn til de låste døre at ringe besked om, at du regner med at komme på værkstedet den og den dag.

Priser : Brug af slibeværksted 20 kr. pr. gang.
Brug af sølvværksted 10 kr. pr. gang.

Returneres ved varig adresseændring

Afsender:
Jysk Stenklub
Myntevej 16
8240 Risskov

Program for Jysk Stenklub efterår 2012

- Lørdag den 8. sept. Klubmøde på Åby Bibliotek
”Sommerens fund” - vis dine nye fund frem!
Foredrag ved lektor Erik Thomsen fra Institut for
Geoscience (tidl. Geologisk Institut) på Aarhus Universitet:
”Kan encellede dyr som foraminiferer have intelligens og
hensigt ligesom højerestående dyr?”
- Lørdag d. 13. oktober: Klubmøde på Åby Bibliotek. Foredrag: ”Indeni mineraler” ved
docent J. Richard Wilson, Aarhus Universitet
- Lørdag d. 10. november: I stedet for et ordinært klubmøde med foredrag har bestyrelsen
besluttet at fejre klubbens 40 års jubilæum. Arrangementet starter
på Åby Bibliotek kl. 12.00, og der vil senere blive udsendt invitation
med flere oplysninger og tilmelding.
- Lørdag d. 1. december: Klubmøde på Åby Bibliotek. Det traditionsrige julemøde
der denne gang begynder kl. 14.00

Klubture mm. resten af 2012

22. september: Geologiens dage. Ekskursion til Dalbyover Kalkgrav kl. 10.00-13.00.
14.-16. september: Lang weekend i Tyskland.
21. oktober: Tur til Molermuseet. Årets sidste tur.

AL DELTAGELSE I FORENINGENS AKTIVITETER SKER PÅ EGEN REGNING OG RISIKO

Deadline for decembernummeret af STENHUGGEREN er den 1. november 2012.
Materiale sendes til Søren Bo Andersen. (geolsba@sol.dk)

Ved ankomst til møderne på Åby Bibliotek efter kl. 14.00, hvor dørene
bliver lukket, kan man benytte klokken til højre for døren.

Husk selv at medbringe nødvendig proviant til møderne.

Fra kl. 13.00 er der åbent for handel, bytning, stensnak
og ”sten på bordet”. Mødet starter kl. 14.30.

Solbakkens KopiTryk